

Poleg svoje ožje specialnosti, ko je skoraj vse življenje projektiral in vodil gradbena dela, se je tudi ljubiteljsko ukvarjal z astronomijo, ki jo je imel rad še iz gimnazijskih let. Zanimiv človek: gradbenik z ljubeznijo do astronomije. Bil je boter dveh zvezdarn na Slovenskem.

•

Inženir Franc Vrhovnik – tudi ljubiteljski astronom

Franc Vrhovnik se je rodil 6. 10. 1880 v Tunjicah očetu Janezu in mami Marijani, rojeni Koželj, kot četrti od devetih otrok v očetovem drugem zakonu. Oče je bil tesarski in zidarski mojster ter krovec, zelo dejaven v raznih organizacijah.



Franc Vrhovnik (1880 Tunjice–1970 Ljubljana).

•

V osnovno šolo je hodil v Tunjicah in Kamniku, na gimnaziji v Kranju pa je maturiral leta 1901. Po odsluženem vojaškem roku se je vpisal na gradbeno fakulteto tehniške visoke šole na Dunaju. Tam je diplomiral iz gradbeništva. Absolviral pa je še študij železobetona, tako da je bil visoko usposobljen ne le za običajno gradnjo, ampak tudi za gradnjo železobetonskih objektov.

Prvo svetovno vojno je preživel kot izvedenec za fortifikacijo pri topništvu v Puli. Pozneje je bil projektant in gradbeni vodja v večjih gradbenih podjetjih. Od leta 1919 do leta 1951 je projektiral in vodil gradnjo ali zgradil nad 80 različnih zgradb po Sloveniji. Med njimi nadgradnjo tovarne obutve Peko v Trziču (1923–25) kot prvi železobetonski skeletni objekt v Sloveniji in gradnjo Astronomsko-geofizikalnega observatorija na hribu Golovec v Ljubljani (končano 1959) kot prvo nacionalno zvezdarno v Sloveniji.

Leta 1909 se je poročil z Elizabeto Krešević iz Trsta. V zakonu so se mu rodili štirje otroci, trije sinovi Mitja, Milan, Mirko in hčerka Majda. Mirko je padel na Opčinah kot partizan konec aprila leta 1945, spomladi istega leta pa so Nemci ustrelili še hčerko Majdo (1922 Ljubljana–1945 Celovec), tudi partizanko, pozneje proglašeno za narodno junakinjo.

Umrl je 19. 10. 1970 v Ljubljani po veliki žalosti, ki je trajala vse od konca druge svetovne vojne, v kateri je izgubil kar dva svoja otroka.



Tovarna obutve Peko v Tržiču, zgrajena po 1. svetovni vojni; v nadgradnji Peka 1923-25 je Franc deloval kot projektant. Vir: Tržiški muzej Tržič.

•

Franc Vrhovnik je bil odličen matematik in velik ljubitelj astronomije. Z astronomijo se je ukvarjal, ko ni projektiral ali vodil gradbena dela. Že v gimnazijskih letih si je kot petošolec izdelal lastni planetarij. Pozneje je znanje iz astronomije še poglobljal. Leta 1918 je na gradiču Zaprice pri Kamniku zgradil manjšo privatno zvezdarno našemu znanemu opazovalcu Sonca, Ivanu Tomcu. To njegovo delo na splošno ni znano in ni omenjeno v nobeni literaturi. Zato ga tu posebej omenjamo in poudarimo. Svoje bogato astronomsko znanje, predvsem pa dolgoletne gradbeniške izkušnje, je tako lahko pozneje uporabil pri projektiranju in izgradnji Astronomsko-geofizikalnega observatorija v Ljubljani. V tistem času namreč ni bilo v Sloveniji gradbenika, ki bi poleg svoje stroke dobro obvladal še načela astronomije.

Astronomska sekcija Prirodoslovnega društva Slovenije se je osnovala leta 1952. Od tedaj dalje pa vse do leta 1979, ko se je preimenovala v Astronomsko društvo Javornik, so njeni člani na različne načine popularizirali astronomijo. Med popularizatorji je bil tudi Franc, zvest in dejaven član Astronomske sekcije. Dolga leta je obiskoval sestanke sekcije in tam večkrat kaj zanimivega povedal ali predaval o astronomskih rečeh.

Izdelal je tudi lično in natančno zvezdno karto. Na žalost karte tedaj ni bilo mogoče natisniti. Pravih vzrokov, zakaj ni prišlo do natisa, ne vemo. Verjetno je Vrhovnik postavil previsoke zahteve glede natančnosti izdelave karte, kar tiskarna takrat ni mogla sprejeti. Zato pa jo je podaril Astronomsko-geofizikalnemu observatoriju, kjer je svoj čas visela na steni pisarne predstojnika observatorija.



Astronomsko-geofizikalni observatorij na hribu Golovec v Ljubljani – kmalu po izgradnji. Gradili so ga v letih od 1954 do 1959 sicer pod vodstvom dr. Frana Dominka, prvega profesorja astronomije na Univerzi v Ljubljani, vendar pa ima izjemne zasluge pri tem tudi inženir Franc Vrhovnik, saj je observatorij zgrajen po njegovih načrtih. Puščici kažeta paviljona (opazovalni hišici); spredaj je paviljon za opazovanje Sonca, zadaj pa za natančno merjenje pozicije stebra pasážnega (tranzitnega) inštrumenta, kar je bilo izvedeno v letih od 1963 do 1969. Slika je s spleta.

•

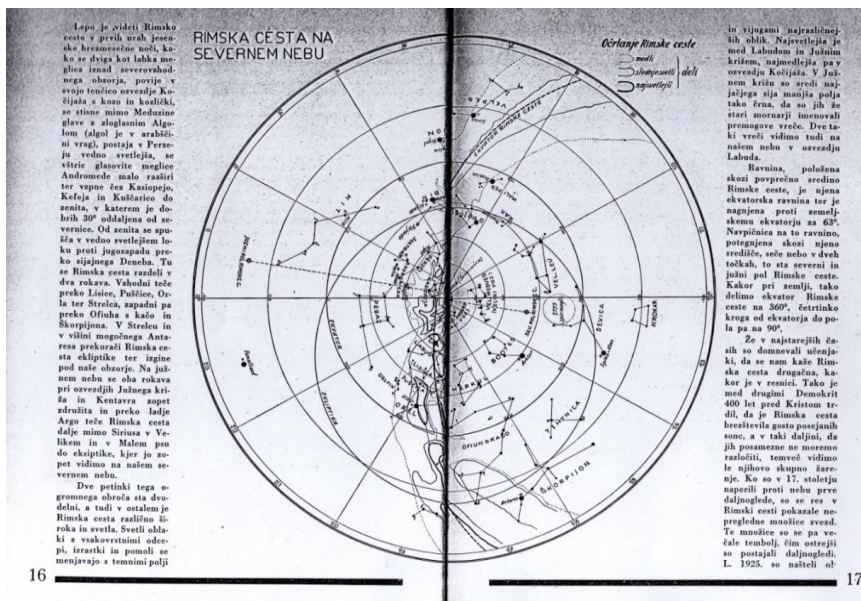
Franc je tudi predaval in pisal o astronomiji. Napisal je vsaj dva poljudna astronomska članka v reviji *Razori*, in sicer *Kako daleč je do zvezd?* – po predavanju, *Razori* 1 (1933), 4/105 in *Rimska cesta* – po predavanju, *Razori* 3 (1934-35), 1/15; 3/86.



Astronomsko-geofizikalni observatorij – danes. Slika je s spleta.



Franc Vrhovnik je projektiral in vodil gradnjo kar dveh zvezdarn v Sloveniji. Prva je bila privatna, druga nacionalna. Obe sta se trajno zapisali v zgodovino slovenske astronomije; prva s prvimi sistematičnimi opazovanji peg na Soncu pri nas, druga pa kot prvi univerzitetni observatorij, središče strokovne in znanstvene astronomije v Sloveniji, kjer so začeli s prvimi natančnimi astrometričnimi in astrofizikalnimi meritvami (tj. z določitvijo natančne lege observatorija z astronomskimi metodami, s fotografijo in fotometrijo nebesnih objektov in različnih dogodkov in pojavov globoko v vesolju ter njihovo fizikalno interpretacijo itn.). Na observatoriju se šolajo naši študentje astronomije, bodoči znanstveniki.



Iz daljšega Vrhovnikovega članka *Rimska cesta* v reviji *Razori*. Slika prikazuje osnutek njegove velike zvezdne karte.

Literatura:

Ivan Logar, *Ob 10-letnici popolnega Sončevega mrka. Nekrolog ing. Francu Vrhovniku*, Proteus 34 (1971/72), str. 277-279.

Tone Palčič, *Zoklarjev France*, Tunški glas, dec. 2002, Leto 8, št. 1, str. 48 (slika).

Marijan Prosen, *Diplomirani inženir gradbeništva Franc Vrhovnik, projektant Astronomsko-geofizikalnega observatorija*, Spika 2013.

Kranj - Zlato Polje, 17. 11. 2016

Marijan Prosen